Zbornik sudske prakse

MIŠLJENJE NEZAVISNE ODVJETNICE
TAMARE ĆAPETA
od 30. siječnja 2025.[1]

Spojeni predmeti C-555/23 i C-556/23

Makeleio EPE (C-555/23)
Zougla G. R. AE (C-556/23)
protiv
Ethniko Symvoulio Radiotileorasis (ESR)

(zahtjevi za prethodnu odluku koje je uputio Symvoulio tis Epikrateias (Državno vijeće, Grčka))

„Zahtjev za prethodnu odluku – Direktiva 2010/13 – Pružanje audiovizualnih medijskih usluga – Internetski informativni portal koji emitira i audiovizualne medijske usluge – Poštovanje ljudskog dostojanstva – Zabrana emitiranja programa loše kvalitete – Načelo usklađenog tumačenja – Ograničenja – Načelo zakonitosti”

I. Uvod

1. Nadležno nacionalno tijelo za audiovizualne medijske usluge kaznilo je dva grčka internetska informativna portala zbog emisija kojima se povređuje ljudsko dostojanstvo.

2. Pred Symvouliom tis Epikrateias (Državno vijeće, Grčka), odnosno sudom koji je uputio zahtjev u ovim predmetima, ti su portali osporavali novčane kazne koje su im izrečene i pritom su tvrdili da se relevantno zakonodavstvo kojim se zabranjuju takve emisije ne odnosi na internetske informativne portale koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge.

3. U kontekstu tih nacionalnih postupaka pojavilo se više pitanja o tumačenju Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama[2] i o ograničenjima načela usklađenog tumačenja.

II. Činjenice u glavnim postupcima, prethodna pitanja i postupak pred Sudom

4. Makeleio i Zougla (u daljnjem tekstu: tužitelji iz glavnog postupka) grčki su internetski informativni portali koji na svojim internetskim stranicama nude i audiovizualne programe. Oni nisu tradicionalni pružatelji audiovizualnih medijskih usluga, odnosno drugim riječima, ne mogu se usporediti s televizijskim postajama koje emitiraju sadržaj na dodijeljenim frekvencijama ili na

[1] Izvorni jezik: engleski

[2] Direktiva 2010/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 10. ožujka 2010. o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizualnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama) (SL 2010., L 95, str. 1.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 6., svezak 7., str. 160.), kako je izmijenjena Direktivom 2018/1808 (u konsolidiranoj verziji, u daljnjem tekstu: Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama)

internetu, ili na oba načina. Međutim, ti internetski informativni portali katkad javnosti nude programe na koje se primjenjuje Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama. Te ću pružatelje usluga nazivati internetskim informativnim portalima koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge.

5. Makeleio je 29. lipnja 2021. emitirao program u kojem je novinar, prilikom prezentiranja vijesti o posjetu predstavnikâ LGBT+ zajednice uredu grčkog premijera, upotrijebio omalovažavajući, uvredljiv i pogrdan govor u pogledu homoseksualnih osoba, uputio ironične primjedbe o njihovoj seksualnoj orijentaciji i neizravno poticao na verbalno i fizičko nasilje prema njima. Naposljetku, taj se novinar u više navrata jasno referirao na seksualnu orijentaciju političarâ koje je imenovao (u daljnjem tekstu: prvi sporni program).

6. Zougla je 22. veljače 2022. na svojim internetskim stranicama prenosio program radijske postaje koja emitira sadržaj i na internetu. Tijekom te emisije voditelj se osvrnuo na kazneni postupak koji je u tijeku protiv trećih osoba zbog pedofilije te je osobno i neutemeljeno napao određene političke ličnosti, pri čemu je naveo njihova imena i prezimena te iznio niz klevetničkih i uvredljivih komentara koji su se odnosili na njihovu navodnu sklonost da štite pedofile, pederaste i njihovu ulogu u davanju preporuka za imenovanje na odgovorne položaje radi zadovoljenja njihovih seksualnih sklonosti (u daljnjem tekstu: drugi sporni program).

7. Oba sporna programa upućena su Ethniko Symvoulio Radiotileorasis (Nacionalno vijeće za radio i televiziju, Grčka, u daljnjem tekstu: ESR), grčkom neovisnom upravnom tijelu koje nadzire i regulira tržište u području audiovizualnih medijskih usluga [3].

8. ESR se proglasio nadležnim za oba programa koja su stavljena na raspolaganje javnosti jer je smatrao da su i Makeleio i Zougla pružatelji audiovizualnih medijskih usluga u smislu Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama i Zakona br. 4779/2021 [4], kojim je ta direktiva prenesena u nacionalno zakonodavstvo.

9. Za emitiranje prvog spornog programa [5] ESR je izrekao Makeleiu dvije prekršajne sankcije. Prva sankcija u iznosu od 30 000 eura izrečena je zbog povrede članka 8. Zakona br. 4779/2021 kojim se propisuje zabrana poticanja na nasilje ili mržnju prema osobama na temelju njihove seksualne orijentacije. Tom je odredbom Zakona br. 4779/2021 u grčko pravo prenesen članak 6. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama. Iz odluka kojima se upućuju zahtjevi za prethodnu odluku proizlazi da se člankom 8. Zakona br. 4779/2021 nije doslovno prenio cijeli članak 6. stavak 1. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama te je izostavljen njegov uvodni dio, koji se općenito odnosi na zabranu povrede ljudskog dostojanstva [6].

[3] ESR je nacionalno regulatorno tijelo u smislu članka 30. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama.

[4] Nomos 4779/2021, Ensomatosi stin ethniki nomothesia tis Odigias (EE) 2010/13 tou Europaikou Koinovouliou kai tou Symvouliou tis 10is Martiou 2010 gia ton syntonismo orismenon nomothetikon, kanonistikon kai dioikitikon diatakseon ton kraton melon schetika me tin parochi ypiresion optikoakoustikon meson, opos echei tropopoiithi me tin Odigia (EE) 2018/1808 tou Europaikou Koinovouliou kai tou Symvouliou tis 14is Noemvriou 2018 kai alles diatakseis armodiotitas tis Genikis Grammateias Epikoinonias kai Enimerosis (Zakon br. 4779/2021 o prenošenju u nacionalno pravo Direktive 2010/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 10. ožujka 2010. o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizualnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama), kako je izmijenjena Direktivom (EU) 2018/1808 Europskog parlamenta i Vijeća od 14. studenoga 2018., te o drugim odredbama u nadležnosti glavnog tajnika za komunikaciju i informacije (FEK A' I/27 od 20. veljače 2021.) (u daljnjem tekstu: Zakon br. 4779/2021)

[5] Na raspravi je objašnjeno da se program u početku emitirao uživo, nakon čega je ostao na internetskim stanicama Makeleia te mu se moglo pristupiti na zahtjev.

[6] U skladu s Prilogom II. objema odlukama kojima se upućuju zahtjevi za prethodnu odluku, člankom 8. Zakona br. 4779/2021 predviđa se: „Audiovizualne medijske usluge ne smiju sadržavati nikakvo poticanje na nasilje ili mržnju prema skupini osoba ili članu skupine na temelju rase, boje kože, nacionalnog ili etničkog podrijetla, porijekla, religije, invaliditeta, seksualne orijentacije, identiteta ili rodnih obilježja".

10. Druga sankcija, isto u iznosu od 30 000 eura, izrečena je zbog povrede zabrane emitiranja programa loše kvalitete. Ta je zabrana predviđena dvama propisima koji su prethodili Zakonu br. 4779/2021, odnosno Zakonom br. 2328/1995 i Predsjedničkom uredbom br. 77/2003[7]. Tim se dvama aktima izričito nalaže obveza poštovanja ljudske vrijednosti i osobnosti te se zabranjuje emitiranje programâ sadržaja loše kvalitete. ESR je na raspravi objasnio da se smatralo da je sadržaj tih programa loše kvalitete upravo zbog toga što se njime povrijedilo ljudsko dostojanstvo.

11. ESR je i Zougli izrekao dvije prekršajne sankcije zbog emitiranja drugog spornog programa. Prva sankcija, u iznosu od 80 000 eura, izrečena je zbog prijenosa sadržaja loše kvalitete, a druga, u iznosu od 40 000 eura, zbog povrede obveze poštovanja ljudskog dostojanstva. Obje su se sankcije temeljile na istim dvama propisima na temelju kojih je Makeleiu izrečena druga sankcija, odnosno na Zakonu br. 2328/1995 i Predsjedničkoj uredbi br. 77/2003.

12. Zakon br. 2328/1995 i Predsjednička uredba br. 77/2003, koji su poslužili kao pravna osnova za dio izrečenih sankcija, ne primjenjuju se izričito na internetske informativne portale koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge. Međutim, ESR je smatrao da nacionalne propise kojima se predviđa obveza poštovanja ljudskog dostojanstva i osobnosti, čak i ako su doneseni prije Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama, treba primjenjivati na „svaki audiovizualni materijal koji se stavlja na raspolaganje javnosti putem internetskih stranica kojima se može slobodno pristupiti i koji na osobe koje ga gledaju može imati istovjetni učinak kao onaj koji ima sličan materijal koji emitiraju tradicionalni pružatelji sadržaja”. Stoga, ESR smatra da obveze koje proizlaze iz tih nacionalnih propisa treba primjenjivati i na internetske informativne portale koji emitiraju i audiovizualne usluge, iako potonji portali nisu izričito uključeni u tekst relevantnih nacionalnih odredbi.

13. Dvjema zasebnim tužbama, tužitelji iz glavnog postupka su pred Symvouliom tis Epikrateias (Državno vijeće) pokrenuli postupak radi poništenja ESR-ovih odluka. Tužitelji tvrde da ih se ne smije kazniti zbog povrede obveze poštovanja ljudskog dostojanstva i emitiranja programa loše kvalitete jer se nacionalno pravo kojim se predviđa takva obveza ne primjenjuje na internetske informativne portale koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge.

14. Iz spisa kojim Sud raspolaže ne proizlazi da tužitelji osporavaju kvalifikaciju spornih programa kao programa kojima se povređuje ljudsko dostojanstvo ili koji su loše kvalitete. Umjesto toga, osporavaju to da je na njih *primjenjivo* grčko pravo kojim se nalaže obveza poštovanja ljudskog dostojanstva.

15. Nemaju svi članovi vijeća Symvoulia tis Epikrateias (Državno vijeće) isto mišljenje u pogledu toga nalaže li se u okviru nacionalnog prava zabrana povrede ljudskog dostojanstva i emitiranja programa loše kvalitete internetskim informativnim portalima koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge. S jedne strane, većina njih smatra da se relevantni nacionalni propisi ne odnose jasno i nedvosmisleno na takve internetske informativne portale koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge. Stoga, prema mišljenju većine, nacionalno regulatorno tijelo nije smjelo, primjenom odredbi nacionalnog prava po analogiji, tužiteljima izreći sporne sankcije.

[7] Odluke kojima se upućuju zahtjevi odnosi se na članak 1. stavak 1. Nomosa 2328/1995, nomiko kathestos tis idiotikis tileorasis kai tis topikis radiofonias, rythmisi thematon tis radiotileoptikis agoras kai alles diatakseis (Zakon br. 2328/1995 o uređenju pravnog statusa privatnih televizija i lokalnih radija, regulaciji radiotelevizijskog tržišta i drugim odredbama) (FEK A’ I/159 od 3. kolovoza 1995.) (u daljnjem tekstu: Zakon br. 2328/1995) te članak 2. stavak 1., članak 4. i članak 9. stavak 2. Proedrika diatagma 77/2003, kodikas deontologias eidiseografikon kai allon dimosiografikon kai politikon ekpompon (Predsjednička uredba br. 77/2003 o etičkom kodeksu za informativne programe te druge informativne i političke emisije (FEK A’ I/75 od 28. ožujka 2003.) (u daljnjem tekstu: Predsjednička uredba br. 77/2003).

16. S druge strane, manjina članova vijeća Symvoulia tis Epikrateias (Državno vijeće) smatra da grčko pravo, uključujući članak 15. stavak 2. Syntagme tis Elladas (grčki Ustav)[8], obuhvaća emitiranje svakog programa, neovisno o načinu emitiranja, što stoga uključuje internetske informativne portale koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge. Ta manjina stoga smatra da se grčkim pravom, u njegovu trenutačnom stanju, već nalaže zabrana povrede ljudskog dostojanstva pružateljima usluga emitiranja kao što su Makeleio i Zougla. Prema mišljenju manjine, nacionalno regulatorno tijelo stoga je zakonito izreklo sporne sankcije.

17. Unatoč tom neslaganju, Symvoulio tis Epikrateias (Državno vijeće) jednoglasno smatra da je jedan od ciljeva Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama osigurati poštovanje ljudskog dostojanstva i spriječiti emitiranje programa loše kvalitete, na koja se odnose dva slučaja o kojima je riječ. Međutim, taj sud od Suda traži potvrdu točnosti takvog tumačenja Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama.

18. Nadalje, čak i ako je zabrana povrede ljudskog dostojanstva cilj Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama i ulazi u njezino područje primjene, sud koji je uputio zahtjev ili barem većina njegovih članova smatra da se sporne sankcije ne mogu izreći internetskim informativnim portalima koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge, samo na temelju tumačenja nacionalnog prava u skladu s Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama. To bi bilo protivno načelu zakonitosti koje se izražava u maksimi *nullum crimen, nulla poena sine lege*.

19. U tim je okolnostima Symvoulio tis Epikrateias (Državno vijeće) odlučio prekinuti postupak i uputiti Sudu sljedeća prethodna pitanja:

„1. Jesu li ciljevima Direktive [2010/13], kako je izmijenjena [Direktivom 2018/1808], i stoga područjem primjene Direktive, obuhvaćeni (a) jamstvo poštovanja i zaštite dostojanstva i vrijednosti osobe i (b) sprečavanje da pružatelji televizijskih usluga emitiraju neprikladne sadržaje, a osobito sadržaje koji imaju obilježja sadržaja koji su se emitirali u slučaju društva tužitelja?

2. Pod pretpostavkom da su (a) obveza poštovanja i zaštite dostojanstva i vrijednosti osobe i/ili (b) zabrana emitiranja neprikladnih sadržaja, a osobito sadržaja koji imaju obilježja spornog emitiranja, obuhvaćene područjem primjene Direktive: protivi li se članku 4. stavku 1. Direktive, u vezi s načelom jednakog postupanja utvrđenim člancima 20. i 21. Povelje Europske unije o temeljnim pravima, nacionalno zakonodavstvo na temelju kojeg se te obveze nalažu svim pružateljima televizijskih usluga osim onima koji emitiraju televizijske sadržaje samo putem interneta?

3. U slučaju potvrdnog odgovora na prva dva pitanja: treba li nacionalno regulatorno tijelo, kako bi osiguralo koristan učinak Direktive, primijeniti pravila nacionalnog prava kojima se predmetne obveze bez razlike nalažu svim pružateljima televizijskih usluga iako se nacionalnim pravom nalažu obveze i s njima povezane sankcije za sve druge pružatelje televizijskih usluga, ali ne i za one koji emitiraju svoje sadržaje isključivo putem interneta? Ili

[8] Članak 14. grčkog Ustava odnosi se na slobodu izražavanja i medija. U njegovu članku 15. stavku 1. navodi se da se „odredbe o zaštiti tiska iz prethodnog članka ne primjenjuju […] na filmove, zvučne snimke, radio, televiziju ili bilo koji drugi sličan medij za prijenos govora ili slika”.
Članak 15. stavak 2. grčkog Ustava glasi kako slijedi:
„Radio i televizija pod izravnim su nadzorom države. Nadzor i izricanje prekršajnih sankcija u isključivoj su nadležnosti Nacionalnog vijeća za radio i televiziju, koje je neovisno tijelo, kao što je to propisano zakonom. Cilj izravnog nadzora države, koji se može provesti i u obliku prethodnog odobrenja, jest objektivno prenošenje, pod istim uvjetima, informacija i vijesti te književnih i umjetničkih djela, osiguravanje razine kvalitete programâ koja je potrebna zbog društvene zadaće radija i televizije te radi kulturnog razvoja zemlje, kao i poštovanje vrijednosti osoba te zaštita djetinjstva i mladosti.”

izricanje prekršajnih sankcija zbog toga što su televizijskim emitiranjem putem interneta povrijeđene te obveze, na temelju širokog tumačenja ili primjene po analogiji odredbi nacionalnog prava, nije u skladu s načelom *nullum crimen, nulla poena sine lege certa*, utvrđenim člankom 49. stavkom 1. prvom rečenicom Povelje Europske unije o temeljnim pravima u vezi s načelom pravne sigurnosti?

4. U slučaju niječnog odgovora na prvo prethodno pitanje te ako se smatra da (a) obveza poštovanja i zaštite dostojanstva i vrijednosti osobe i/ili (b) zabrana emitiranja neprikladnih sadržaja (a osobito sadržaja poput onih koji su se emitirali u predmetnom slučaju) nisu obuhvaćene područjem primjene Direktive u smislu članka 4. stavka 1. u slučaju kad se zakonodavstvom države članice te obveze, pod prijetnjom prekršajnih sankcija, nalažu pružateljima televizijskih usluga putem mreža koje se koriste za zemaljsko, satelitsko ili širokopojasno radiodifuzijsko emitiranje, ali ono ne sadržava istovjetna pravna pravila za pružatelje televizijskih usluga putem interneta: treba li članak 2. stavak 1. Direktive 2010/13, u verziji koja je trenutačno na snazi, tumačiti na način da je nadležno nacionalno tijelo, na temelju načela jednakog postupanja, dužno razmotriti mogućnost izricanja prekršajnih sankcija za povredu prethodno navedenih pravila i kad je riječ o emitiranju televizijskih emisija putem interneta?

5. U slučaju potvrdnog odgovora na četvrto pitanje: je li obveza nacionalnog regulatornog tijela, na temelju navedenog i na temelju tumačenja nacionalnog prava u skladu s pravom Unije, a osobito u skladu s navedenim odredbama Direktive, da na sve televizijske usluge, neovisno o načinu njihova emitiranja, bez razlike primijeni pravila nacionalnog prava kojima se nalažu takve obveze, u skladu s načelom *nullum crimen, nulla poena sine lege certa* i načelom pravne sigurnosti, s obzirom na to da se te obveze, predviđene nacionalnim pravom za sve druge pružatelje televizijskih usluga, ne primjenjuju na internetsku televiziju?

20. Makeleio, ESR, grčka i švedska vlada te Europska komisija podnijeli su Sudu pisana očitovanja.

21. Na raspravi održanoj 16. listopada 2024. Makeleio, ESR, grčka i švedska vlada te Komisija iznijeli su usmena očitovanja.

III. Analiza

A. Uvodna pitanja

1. Mogu li se internetske stranice kao što su Makeleio i Zougla smatrati pružateljima audiovizualnih medijskih usluga?

22. Najprije treba utvrditi mogu li se Makeleio i Zougla, kad je riječ o spornim programima zbog kojih su im izrečene kazne, smatrati pružateljima audiovizualnih medijskih usluga obuhvaćenima Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama.

23. Potvrdan odgovor na to pitanje, prema mojem mišljenju, jasno proizlazi iz presude New Media Online [9]. Ta je presuda donesena prije izmjena Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama iz 2018. Međutim, ona je i dalje relevantna, osobito zbog toga što su neka utvrđenja iz te presude čak uključena u verziju Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama iz 2018.

24. Taj se predmet odnosio na uslugu koju je pružalo društvo koje, slično tužiteljima iz ovih predmeta, uređuje internetske novine. Međutim, osim svoje primarne usluge, to je društvo nudilo i kratke videofilmove koji su odgovarali kratkim sekvencijama vijesti i koji u takvom obliku obično ne postoje na „klasičnoj" televiziji. Ti videofilmovi nisu bili povezani s vijestima koje su pružale te mrežne novine.

25. U tim okolnostima, Sud je kao prvo utvrdio da „pojam ‚program' u smislu članka 1. stavka 1. točke (b) Direktive 2010/13 treba tumačiti na način da on podrazumijeva pružanje na poddomeni internetske stranice novina videofilmova kratkog trajanja koji odgovaraju kratkim sekvencijama lokalnih vijesti, sporta ili zabave" [10].

26. Nakon izmjene Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama iz 2018. definicija „programa" iz njezina članka 1. stavka 1. točke (b) ostala je nepromijenjena. Njome se predviđa da:

„‚program' znači niz pokretnih slika sa ili bez zvuka koji tvori pojedinačnu stavku, neovisno o svojoj duljini, u rasporedu ili katalogu koji je izradio pružatelj medijske usluge, uključujući dugometražne filmove, videoisječke, sportske događaje, komedije situacija, dokumentarne filmove, dječje programe i izvorne drame".

27. U presudi New Media Online Sud je zatim smatrao da takav program odgovara „audiovizualnoj medijskoj usluzi" u smislu članka 1. stavka 1. točke (a) podtočke i. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama, čak i ako je osnovna djelatnost društva pružanje usluge internetskih novina ako se takav program može odvojiti od vijesti koje društvo pruža [11].

28. Stoga je članak 1. stavak 1. točka (a) podtočka i. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama, u kojem se utvrđuje definicija audiovizualnih medijskih usluga, izmijenjen kako bi obuhvatio tu sudsku praksu i on sada glasi:

„(a) ‚audiovizualna medijska usluga' znači:

i. usluga kako je definirana u člancima 56. i 57. Ugovora o funkcioniranju Europske unije, čija je glavna svrha ili svrha njezina odvojiva dijela posvećena pružanju programâ, pod uredničkom odgovornošću pružatelja medijske usluge, široj javnosti u svrhu izvješćivanja, zabave ili obrazovanja s pomoću elektroničkih komunikacijskih mreža u smislu članka 2. točke (a) Direktive 2002/21/EZ; takva audiovizualna medijska usluga jest ili televizijska emisija kako je određena u točki (e) ovog stavka ili audiovizualna medijska usluga na zahtjev kako je određena u točki (g) ovog stavka".

[9] Presuda od 21. listopada 2015., New Media Online (C-347/14, EU:C:2015:709, u daljnjem tekstu: presuda New Media Online)

[10] Presuda New Media Online, t. 24.

[11] Presuda New Media Online, t. 26., 28. i 33.

29. S obzirom na prethodno navedeno, prema mojem mišljenju, nije dvojbeno da su internetske stranice koje nisu konvencionalne televizijske postaje obuhvaćene područjem primjene Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama kada emitiraju programe u smislu članka 1. stavka 1. točke (a) podtočke i. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama, kao svoju glavnu uslugu ili kao odvojiv dio druge vrste usluge koju pružaju.

30. Čini se da videozapisi koje su objavili Makeleio i Zougla nisu povezani s vijestima na njihovim internetskim stranicama. Stoga se čini da su programi o kojima je riječ u ovim predmetima obuhvaćeni definicijom audiovizualne medijske usluge.

31. Makeleio je na raspravi tvrdio da ne snosi uredničku odgovornost za sporni program.

32. Sud je odlučio da treba smatrati da „fizička ili pravna osoba s poslovnim nastanom u državi članici snosi uredničku odgovornost […] ako ona programe tog kanala bira i organizira prema kronološkom rasporedu”[12]. To je navedeno i u definiciji „uredničke odgovornosti” u članku 1. stavku 1. točki (c) Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama[13].

33. S obzirom na podjelu nadležnosti između Suda i nacionalnih sudova u prethodnom postupku, na sudu koji je uputio zahtjev je da utvrdi činjenice. Sud je u načelu, kad je riječ o činjenicama i primjenjivom nacionalnom pravu, obvezan opisom predmeta koji iznese sud koji je uputio zahtjev[14].

34. U tom pogledu, relevantno je da je u odlukama kojima se upućuju zahtjevi za prethodnu odluku sud koji je uputio zahtjev uzeo u obzir Direktivu o audiovizualnim medijskim uslugama i presudu New Media Online te je jednoglasno utvrdio da su oba tužitelja pružatelji audiovizualnih medijskih usluga u smislu Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama kad je riječ o programima zbog čijeg su emitiranja kažnjeni.

35. Ovisno o konačnoj potvrdi suda koji je uputio zahtjev, čini se da su stoga okolnosti glavnog postupka obuhvaćene osobnim područjem primjene Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama, kako je izmijenjena 2018.

2. Neslaganje članova vijeća suda koji je uputio zahtjev

36. Kao što sam to prethodno objasnila, članovi vijeća Symvoulia tis Epikrateias (Državno vijeće) koje je uputilo zahtjev ne slažu se u pogledu toga kako treba tumačiti grčko pravo u ovim predmetima (vidjeti točke 15. i 16. ovog mišljenja).

37. S jedne strane, većina smatra da se grčkim zakonodavstvom ne nalaže opća zabrana povrede ljudskog dostojanstva i pružanja programa loše kvalitete na internetskim informativnim portalima koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge. S druge strane, manjina smatra da se grčkim pravom takve obveze nalažu takvim pružateljima usluga internetskog emitiranja.

[12] Vidjeti u tom smislu presudu od 4. srpnja 2019., Baltic Media Alliance (C-622/17, EU:C:2019:566, t. 41.).

[13] U ovom je predmetu društvo Makeleio na raspravi u odgovoru na pitanje o tome potvrdilo da je Makeleiov zaposlenik odabirao i organizirao audiovizualne medijske usluge pod nadzorom tog društva.

[14] Vidjeti u tom smislu presude od 16. ožujka 1978., Oehlschläger (104/77, EU:C:1978:69, t. 4.) i od 31. siječnja 2023., Puig Gordi i dr. (C-158/21, EU:C:2023:57, t. 61. i navedena sudska praksa).

38. U tom je pogledu potrebno podsjetiti na to da na temelju podjele nadležnosti u prethodnom postupku, Sud nije nadležan tumačiti nacionalno pravo. Sud samo može tumačiti relevantne odredbe prava Unije [15]. Kad je riječ o direktivama, kao u ovim predmetima, Sud može objasniti obveze koje donošenjem provedbenog zakonodavstva na temelju direktive države članice trebaju naložiti subjektima koji su u njihovoj nadležnosti.

39. Sud koji je uputio zahtjev zatim odlučuje o tome je li direktiva pravilno prenesena nacionalnim provedbenim zakonom. U tom pogledu, Sud u ovim predmetima ne može riješiti neslaganje između većine i manjine članova vijeća Symvoulia tis Epikrateias (Državno vijeće) koje je uputilo zahtjev.

40. Međutim, valja podsjetiti na to da, na temelju članka 288. trećeg stavka UFEU-a, iako je direktiva obvezujuća za svaku državu članicu kojoj je upućena kad je riječ o rezultatima koji je potrebno postići, odabir oblika i metoda prepušten je nacionalnim tijelima.

41. Stoga, donošenje zakonodavstva kojim se provodi direktiva ne znači nužno da treba donijeti zakon s posebnom svrhom prenošenja određene direktive.

42. U skladu s ustaljenom sudskom praksom Suda, „postojanje općih načela ili općih pravila može učiniti suvišnim prenošenje posebnim dodatnim zakonskim ili podzakonskim mjerama, pod uvjetom, međutim, da te norme učinkovito jamče potpunu primjenu te direktive i da, u slučaju kada je cilj odnosne odredbe navedene direktive stvaranje prava za pojedince, pravna situacija koja iz tih načela proizlazi bude dovoljno precizna i jasna i da su korisnici u mogućnosti saznati sva svoja prava te da se, ako je potrebno, na njih mogu pozvati pred nacionalnim sudovima” [16].

43. Iz toga slijedi da je, „kako bi se utvrdilo provode li se nacionalnim propisom dovoljno obveze koje proizlaze iz određene direktive, važno uzeti u obzir ne samo propis koji je posebno donesen u svrhu prenošenja te direktive nego i sve dostupne i primjenjive pravne norme” [17].

44. Stoga se zakonodavstvo koje je postojalo prije donošenja direktive ili pravila predviđena u nacionalnom Ustavu može smatrati dovoljnim za prenošenje direktive, pod uvjetom da subjekti mogu s dovoljno sigurnosti utvrditi da uživaju prava ili imaju obveze propisane tom direktivom. Slično tomu, postojeća pravila mogu se dopuniti novim propisom samo u dijelu koji još nije obuhvaćen postojećim pravilima. Pravilna tehnika za prenošenje direktiva stoga ovisi o specifičnim regulatornim metodama u svakoj državi članici.

45. Samo nacionalni sud može odlučiti o tome je li Zakon br. 4779/2021, kojim je Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama prenesena u grčko pravo, samo dopunio složenu mrežu zakona kojima se reguliraju audiovizualne medijske usluge u Grčkoj [18] i je li taj zakon uveo samo pravna pravila koja već nisu postojala (kao što su na raspravi naveli ESR i grčka vlada).

[15] Vidjeti u tom smislu presude od 1. prosinca 1965., Dekker (33/65, EU:C:1965:118, t. 904.), i od 26. listopada 2023., EDP – Energias de Portugal i dr. (C-331/21, EU:C:2023:812, t. 40. i navedena sudska praksa).

[16] Vidjeti u tom pogledu presudu od 10. lipnja 2021. Ultimo Portfolio Investment (Luxembourg) (C-303/20, EU:C:2021:479, t. 34. i navedena sudska praksa).

[17] Presuda od 10. lipnja 2021, Ultimo Portfolio Investment (Luxembourg) (C-303/20, EU:C:2021:479, t. 35.)

[18] Grčka vlada na raspravi je objasnila da različite slojeve nacionalnog zakonodavstva koje se odnosi na audiovizualne medijske usluge treba razmotriti u povijesnom kontekstu, od novog Ustava, prve privatizacije javne televizije, zatim širenja na televizijski sadržaj na zahtjev, pojave digitalne televizije koja je zamijenila analognu televiziju te audiovizualnih medijskih usluga na zahtjev. Osim triju već navedenih propisa, u predmetima pred sudom koji je uputio zahtjev relevantni su i drugi grčki propisi, navedeni u zahtjevima za prethodnu odluku.

46. S obzirom na to, prvo i drugo prethodno pitanje mogu se shvatiti na način da se njima od Suda traži da objasni koje su obveze pružatelja audiovizualnih medijskih usluga države članice bile dužne uvesti u svoj pravni sustav kako bi pravilno prenijele Direktivu o audiovizualnim medijskim uslugama. To će sudu koji je uputio zahtjev omogućiti da odluči je li ta direktiva pravilno prenesena u nacionalno pravo.

47. U trećem se pitanju zatim želi doznati mora li, u situaciji u kojoj se nacionalnim zakonom nije u potpunosti prenijela Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama, nacionalni sud u slučajevima o kojima je riječ postojeće nacionalno pravo tumačiti na način kojim se postiže rezultat propisan tom direktivom. U ovim predmetima, taj je rezultat zabrana povrede ljudskog dostojanstva za sve pružatelje audiovizualnih medijskih usluga, uključujući internetske informativne portale koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge. Konkretno, tim pitanjem sud koji je uputio zahtjev pita bi li obveza usklađenog tumačenja dosegla svoje ograničenje ako bi dovela do nalaganja obveze pojedincu, zbog čije bi se povrede mogla izreći kaznena sankcija.

48. Kao što ću to pokazati, s obzirom na odgovor na ta pitanja, neće trebati razmatrati četvrto i peto pitanje.

B. Odgovori na prethodna pitanja

1. Prvo pitanje – područje primjene Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama

49. Prvim pitanjem sud koji je uputio zahtjev traži od Suda da potvrdi da cilj Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama i stoga njezino područje primjene uključuje (a) zabranu povrede ljudskog dostojanstva i (b) zabranu sadržaja programa loše kvalitete.

50. U tom pogledu, sud koji je uputio zahtjev u biti traži tumačenje članka 6. stavka 1. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama.

51. Tom se odredbom predviđa sljedeće:

„1. Ne dovodeći u pitanje obvezu država članica da poštuju i štite ljudsko dostojanstvo, države članice na odgovarajuće načine osiguravaju da audiovizualne medijske usluge koje pružaju pružatelji medijskih usluga u njihovoj nadležnosti ne sadržavaju:

(a) poticanje na nasilje ili mržnju protiv skupine osoba ili člana neke skupine na temelju bilo kojeg od razloga iz članka 21. Povelje;

(b) javno poticanje na počinjenje kaznenog djela terorizma kako je navedeno u članku 5. Direktive (EU) 2017/541.”

a) Zabrana povrede ljudskog dostojanstva

52. Na prvom mjestu, postavlja se pitanje značenja uvodne rečenice članka 6. stavka 1. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama: „[n]e dovodeći u pitanje obvezu država članica da poštuju i štite ljudsko dostojanstvo”. Treba li tu rečenicu tumačiti na način da se od država članica zahtijeva da uvedu opću zabranu povrede ljudskog dostojanstva u programima pružatelja audiovizualnih

medijskih usluga? Suprotno tomu, jesu li jedine obveze koje države članice trebaju naložiti pružateljima audiovizualnih medijskih usluga dvije konkretne obveze iznesene u točkama (a) i (b) tog članka?

53. U Komisijinu Prijedlogu Direktive 2018/1808 ta uvodna rečenica nije postojala [19].

54. Komisija je na raspravi objasnila da je ta rečenica rezultat kompromisa između ustrajanja Europskog parlamenta da se izričito uključi opća zabrana povrede ljudskog dostojanstva i protivljenja Vijeća Europske unije takvom općem tekstu u Direktivi o audiovizualnim medijskim uslugama.

55. Jedini dostupan dokument koji je dio zakonodavne povijesti te direktive omogućuje Sudu samo da potvrdi da su takvu rečenicu prihvatili Parlament i Vijeće u prvom čitanju u okviru zakonodavnog postupka u kojem je donesena izmijenjena Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama [20]. Međutim, u dostupnim dokumentima u kojima je zabilježena zakonodavna povijest Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama ne navode se ni razlozi zbog kojih je Parlament želio izričito uključiti opću zabranu povrede ljudskog dostojanstva u tekst direktive, ni, što je još važnije, razlozi zbog kojih se Vijeće protivilo takvom rješenju.

56. Stoga, kao što je to na raspravi priznala Komisija, postoje barem dva moguća tumačenja. S jedne strane, članak 6. stavak 1. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama mogao bi se shvatiti na način da se njime ne nalaže opća obveza zabrane povreda ljudskog dostojanstva, nego samo dvije specifične obveze (koje se odnose na poticanje na mržnju i nasilje (članak 6. stavak 1. točka (a)) i javno poticanje na počinjenje kaznenog djela terorizma (članak 6. stavak 1. točka (b))). S druge strane, ta odredba mogla bi se shvatiti na način da se njome nalaže opća obveza da se ne povrijedi ljudsko dostojanstvo, *uz* te dvije posebne prethodno navedene obveze.

57. Komisija je na raspravi dala prednost prvom tumačenju, odnosno tome da Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama ne sadržava opću zabranu povrede ljudskog dostojanstva koju treba naložiti pružateljima audiovizualnih medijskih usluga. Međutim, smatrala je da specifične obveze zabrane sadržaja koji potiče nasilje, mržnju ili terorizam predstavljaju izraz zahtjeva za poštovanje ljudskog dostojanstva.

58. Suprotno tomu, svi ostali sudionici u ovom postupku (Makeleio, ESR, grčka i švedska vlada) složili su se da je osiguranje poštovanja i zaštite ljudskog dostojanstva obveza na temelju Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama. To je i stajalište suda koji je uputio zahtjev.

59. Predlažem Sudu da slijedi tumačenje uvodnog dijela članka 6. stavka 1. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama prema kojem su države članice u svojim nacionalnim pravima dužne predvidjeti opću zabranu programâ kojima se povređuje ljudsko dostojanstvo.

[19] Europska komisija, „Prijedlog direktive Europskog parlamenta i Vijeća o izmjeni Direktive 2010/13/EU o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizualnih medijskih usluga u pogledu promjenjivog stanja na tržištu”, (COM(2016) 287 *final)*. U izvornoj verziji Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama iz 2010., članak 6. glasio je kako slijedi: „Države članice na odgovarajuće načine osiguravaju da audiovizualne medijske usluge koje pružaju pružatelji medijske usluge u njihovoj nadležnosti ne sadrže bilo kakvo poticanje mržnje na temelju rase, spola, religije ili nacionalnosti”. Prema tome, nije sadržavao nikakvo upućivanje na opću zabranu programa kojima se povređuje ljudsko dostojanstvo.

[20] Vijeće Europske unije, „Prijedlog direktive Europskog parlamenta i Vijeća o izmjeni Direktive 2010/13/EU o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizualnih medijskih usluga u pogledu promjenjivog stanja na tržištu – Ishod prvog čitanja u Europskom parlamentu, (Strasbourg, 1. do 4. listopada 2018.)”, (ST 12689 2018 INIT), str. 62. Ista rečenica uključena je i u uvodnu izjavu 60. Direktive 2018/1808.

60. Svrha Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama i pravni kontekst njezina članka 6. stavka 1., uključujući ostale odredbe same direktive te šire pravo Unije i međunarodno pravo idu u prilog tomu da uvodnu rečenicu članka 6. stavka 1. treba tumačiti na način da države članice trebaju osigurati da pružatelji audiovizualnih medijskih usluga poštuju opću obvezu da u svojim programima ne povređuju ljudsko dostojanstvo.

61. Među ostalim, svrha je Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama omogućiti funkcioniranje unutarnjeg tržišta u području audiovizualnih medijskih usluga uz istodobno osiguravanje visoke razine zaštite ciljeva općeg interesa [21]. U tom pogledu, ona se temelji na načelu zemlje podrijetla, prema kojem je odgovornost države članice u čijoj su nadležnosti osnovani pružatelji audiovizualnih medijskih usluga osigurati da oni poštuju pravila koja ta država predviđa za audiovizualne medijske usluge namijenjene javnosti [22]. Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama nalaže se minimalan skup pravila [23] koja trebaju poštovati svi pružatelji audiovizualnih medijskih usluga (u „područjima koja se usklađuju ovom Direktivom"). To omogućuje da se svim državama članicama naloži da omoguće prekogranični prijem audiovizualnih medijskih usluga koje emitiraju pružatelji iz drugih država članica. Nijedna država članica u načelu ne može naložiti nikakva ograničenja zbog razloga koji su obuhvaćeni područjima koja se usklađuju Direktivom [24].

62. Stoga se Direktivom uvodi niz zajedničkih zahtjeva za pružatelje audiovizualnih medijskih usluga koji jačaju međusobno povjerenje među državama članicama i bez kojih bi one teško mogle prihvatiti prekogranične audiovizualne medijske usluge bez prethodne kontrole i odobrenja. Ti zahtjevi uključuju poštovanje temeljnih prava predviđenih Poveljom Europske unije o temeljnim pravima (u daljnjem tekstu: Povelja) [25], uključujući poštovanje ljudskog dostojanstva navedeno u njezinu uvodnom članku.

63. Kad je riječ o tekstu Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama, uz uvodnu rečenicu njezina članka 6. stavka 1., njezine uvodne izjave 59., 60. i 104. odnose se na zaštitu ljudskog dostojanstva kao vrijednosti koju treba osigurati Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama. Stoga, iako se Poveljom samom po sebi ne mogu nalagati obveze državama članicama, Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama jasno uključuje obvezu poštovanja ljudskog dostojanstva među zahtjevima koje države članice trebaju ispuniti kako bi omogućile pravilno funkcioniranje unutarnjeg tržišta u području audiovizualnih medijskih usluga [26].

64. U uvodnoj izjavi 3. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama navodi se Europska konvencija o prekograničnoj televiziji koju je Vijeće Europe donijelo 5. svibnja 1989. [27]. Ta konvencija, na koju se Sud već oslonio prilikom tumačenja Direktive o audiovizualnim medijskim

[21] Vidjeti uvodnu izjavu 104. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama.

[22] Članak 2. stavak 1. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama

[23] Vidjeti presude od 22. rujna 2011., Mesopotamia Broadcast i Roj TV (C-244/10 i C-245/10, EU:C:2011:607, t. 34.) i od 18. srpnja 2013., Sky Italia (C-234/12, EU:C:2013:496, u daljnjem tekstu: presuda Sky Italia, t. 12.).

[24] Članak 3. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama

[25] Uvodna izjava 16. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama

[26] Moglo bi se dodati, s obzirom na okolnosti kao što su one o kojima je riječ u glavnom postupku, da je 1998. Vijeće donijelo Preporuku 98/560/EZ od 24. rujna 1998. o razvoju konkurentnosti europske industrije audiovizualnih i informatičkih usluga promicanjem nacionalnih okvira namijenjenih za postizanje usporedive i djelotvorne razine zaštite maloljetnika i ljudskog dostojanstva (SL 1998., L 270, str. 48.)

[27] Serija ugovora Vijeća Europe br. 132

uslugama [28], sadržava članak 7., naslovljen „Odgovornosti televizijske kuće”, u kojem se navodi da „[s]vi dijelovi programskih usluga, glede njihovog prikazivanja i sadržaja, trebaju poštovati dostojanstvo čovjeka i temeljna prava drugih”.

65. Još važnije, ljudsko dostojanstvo predstavlja vrijednost iz članka 2. UEU-a, odredbe u kojoj se nabrajaju vrijednosti na kojima se temelji Europska unija [29]. Taj članak navodi da su te vrijednosti zajedničke državama članicama.

66. Osim toga, sve države članice Unije stranke su Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (EKLJP). Iako ta konvencija ne sadržava izričitu odredbu koja zahtijeva poštovanje ljudskog dostojanstva, u sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) navodi se da je sama bit EKLJP-a upravo poštovanje ljudskog dostojanstva i ljudskih sloboda [30].

67. Središnja uloga ljudskog dostojanstva dodatno je naglašena u raznim međunarodnim instrumentima, uključujući Opću deklaraciju Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima iz 1948., u čijoj se preambuli i članku 1. navodi pojam ljudskog dostojanstva.

68. Iz toga slijedi da uvodnu rečenicu članka 6. stavka 1. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama treba tumačiti na način da se u njoj samo ponavlja obveza koju države članice već imaju. Njome se samo opća obveza država članica da poštuju i štite ljudsko dostojanstvo primjenjuje na područje audiovizualnih medijskih usluga, pri čemu je jasno da države članice prilikom izrade svojih propisa kojima se uređuju audiovizualne medijske usluge trebaju tu obvezu naložiti pružateljima usluga [31].

69. Zbog toga, kao odgovor na prvi dio prvog pitanja, smatram da bi Sud trebao odlučiti da se člankom 6. stavkom 1. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama od država članica zahtijeva da u svoje propise kojima se uređuju audiovizualne medijske usluge uključe opću zabranu kojom se pružateljima audiovizualnih medijskih usluga nalaže da ne povređuju ljudsko dostojanstvo u svojim programima.

b) Zabrana sadržaja loše kvalitete

70. Na drugom mjestu, prvim pitanjem sud koji je uputio zahtjev također pita zahtijeva li se Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama od država članica da zabrane programe loše kvalitete. Čini se da je prilikom postavljanja tog pitanja sud koji je uputio zahtjev imao na umu programe kao što su dvije sporne emisije kojima se povređuje ljudsko dostojanstvo.

71. Prema mojem mišljenju, i kao što je to na raspravi tvrdila švedska vlada, Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama ne uređuje se sadržaj programa u smislu njihove kvalitete.

[28] Vidjeti u tom pogledu presude od 2. lipnja 2005., Mediakabel (C-89/04, EU:C:2005:348, t. 41.), u kojoj se tumače direktive 89/552 i 98/34/EZ, koje su prethodile Direktivi o audiovizualnim medijskim uslugama, i od 4. srpnja 2019., Baltic Media Alliance (C-622/17, EU:C:2019:566, t. 69. i 70.).

[29] Sud je u više navrata naglasio važnost članka 2. UEU-a, uključujući presudu od 27. veljače 2018., Associação Sindical dos Juízes Portugueses (C-64/16, EU:C:2018:117, t. 30. i 32.). U presudi od 16. veljače 2022., Mađarska/Parlament i Vijeće (C-156/21, EU:C:2022:97, t. 232.), Sud je smatrao da se „mora podsjetiti na to da članak 2. UEU-a nije puko navođenje političkih smjernica ili namjera, nego sadržava vrijednosti koje su[…] sastavni dio samog identiteta Unije kao zajedničkog pravnog poretka, a koje su vrijednosti konkretizirane u načelima koja sadržavaju prisilne obveze država članica”.

[30] Vidjeti primjerice presude ESLJP-a od 22. studenoga 1995., S. W. protiv Ujedinjene Kraljevine (CE:ECHR:1995:1122JUD002016692, t. 44.); od 29. travnja 2002, Pretty protiv Ujedinjene Kraljevine (CE:ECHR:2002:0429JUD000234602, t. 65.) i od 25. lipnja 2024., Ukrajina protiv Rusije (Re Crimea), (CE:ECHR:2024:0625JUD002095814, t. 1290.).

[31] Doista, kao što se elegantno izrazila nezavisna odvjetnica V. Trstenjak u svojem mišljenju u spojenim predmetima NS (C-411/10, EU:C:2011:610, t. 112.) „ljudsko dostojanstvo ne treba samo ‚poštovati’ nego i ‚štititi’”.

72. Moglo bi se ipak reći i da zabrana povrede ljudskog dostojanstva utječe na sadržaj programâ jer taj sadržaj ne smije biti takav da povređuje ljudsko dostojanstvo, te da u tom smislu Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama utječe na sadržaj programâ. Međutim, osim zahtjeva da program ne sadržava povrede ljudskog dostojanstva i da se njime poštuju druge obveze naložene usklađenim pravilima Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama, taj akt dodatno ne zadire u sadržaj programa.

73. Zaključno, nacionalna mjera koja omogućuje sankcioniranje pružatelja audiovizualnih medijskih usluga čije emisije narušavaju vrijednost ljudskog dostojanstva obuhvaćena je područjem primjene Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama.

74. Suprotno tomu, nacionalna mjera kojom se predviđa sankcioniranje programa koji su samo loše kvalitete nije obuhvaćena područjima koja se usklađuju tom direktivom.

75. Na sudu koji je uputio zahtjev je da utvrdi je li tužiteljima iz glavnog postupka izrečena novčana kazna za povredu ljudskog dostojanstva ili pak za lošu kvalitetu njihovih programa.

76. Stoga predlažem Sudu da na prvo pitanje odgovori na sljedeći način. Područje primjene Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama, tumačeno s obzirom na njezine ciljeve, uključuje opću zabranu programa kojima se povređuje ljudsko dostojanstvo. Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama ne uređuje se sadržaj programâ osim takve zabrane povrede ljudskog dostojanstva i drugih uvjeta koji su propisani u područjima koja se usklađuju tom direktivom.

2. Drugo pitanje – detaljnija ili stroža nacionalna pravila

77. Članak 4. stavak 1. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama omogućuje državama članicama da uvedu stroža pravila u područjima koja se usklađuju Direktivom pod određenim uvjetima. On glasi kako slijedi:

„Države članice i dalje mogu zahtijevati od pružatelja medijskih usluga u svojoj nadležnosti da poštuju iscrpnija ili stroža pravila u područjima koja se usklađuju ovom Direktivom pod uvjetom da su ta pravila u skladu s pravom Unije.”

78. Drugim pitanjem sud koji je uputio zahtjev pita kako treba tumačiti tu odredbu ili, konkretnije, nastoji doznati dopušta li se državama članicama da na temelju takvih strožih pravila razlikuju različite vrste pružatelja audiovizualnih medijskih usluga.

79. To mi se pitanje čini dopuštenim samo ako se neka pravila nacionalnog prava o kojima je riječ u ovim predmetima, odnosno zabrana povrede ljudskog dostojanstva ili zabrana programâ loše kvalitete, mogu shvatiti kao takva stroža ili detaljnija pravila.

80. Međutim, to ovdje nije slučaj.

81. Zabrana povrede ljudskog dostojanstva nalaže se kao opći zahtjev na temelju članka 6. stavka 1. Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama i nije „strože” pravilo.

82. Zabrana programâ loše kvalitete nije pravilo obuhvaćeno područjima koja se usklađuju Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama i stoga je izvan područja primjene njezina članka 4. stavka 1.

83. Stoga se čini da odgovor na drugo pitanje ne može biti koristan sudu koji je uputio zahtjev [32], zbog čega bi Sud trebao odbiti odgovoriti na njega zbog nedopuštenosti.

84. Međutim, s obzirom na to da se drugo pitanje odnosilo i na to može li se prema različitim pružateljima audiovizualnih medijskih usluga postupati različito, dodala bih da zabranu povrede ljudskog dostojanstva treba naložiti svim pružateljima audiovizualnih medijskih usluga bez razlike.

85. Ipak, kad je riječ o predviđanju strožih pravila unutar područja koja se usklađuju Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama, što nije slučaj u ovim predmetima, Sud je objasnio da je moguće razlikovati različite vrste pružatelja audiovizualnih medijskih usluga. Ako se različiti pružatelji usluga nađu u objektivno različitim situacijama, ne postoji prepreka da im se nalože različita pravila [33]. Stoga je u presudi Sky Italia Sud smatrao da se mogu naložiti manja vremenska ograničenja emitiranja posvećenog oglašavanju za televizijske kuće koje naplaćuju program od onih određenih za televizijske kuće koje ne naplaćuju program. Takvo je razlikovanje opravdano jer su prvi mogli pokrivati svoje troškove pretplatama svojih korisnika, dok su se drugi mogli financirati samo na druge načine [34].

86. Da se zabrana povrede ljudskog dostojanstva smatrala strožim pravilom u području koje se usklađuje Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama (*quod non*), ne bi postojalo opravdanje za različito postupanje prema pružateljima internetskih usluga u odnosu na bilo koju drugu vrstu pružatelja audiovizualnih medijskih usluga. Kad je riječ o svrsi takvog pravila, pružatelji audiovizualnih medijskih usluga nisu u objektivno različitom položaju.

87. Kad je riječ o zabrani sadržaja loše kvalitete programâ, Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama ne sprečava se države članice da različito postupaju prema tradicionalnim televizijskim kućama i pružateljima usluga internetskog emitiranja koji nisu konvencionalne televizijske postaje. To pitanje nije obuhvaćeno područjem primjene te direktive.

88. S obzirom na prethodno navedeno, predlažem Sudu da ne odgovori na drugo pitanje.

[32] Vidjeti u tom smislu presudu od 26. ožujka 2020., Miasto Łowicz i Prokurator Generalny (C-558/18 i C-563/18, EU:C:2020:234, t. 44. i 45. i navedena sudska praksa).

[33] Takvo je rješenje zapravo u skladu s općim načelom jednakosti, propisanim člankom 20. Povelje. U Objašnjenjima koja se odnose na [Povelju] (SL 2007., C 303, str. 17.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 1., svezak 7., str. 120.), Objašnjenje članka 20. – Jednakost pred zakonom glasi: „Ovaj je članak u skladu s općim načelom prava koje je uključeno u sve europske ustave i koje je priznao Sud kao temeljno načelo prava Zajednice (presuda od 13. studenoga 1984., predmet 283/83 Racke [1984.] ECR 3791, presuda od 17. travnja 1997., predmet C-15/95 EARL [1997.] ECR I–1961, i presuda od 13. travnja 2000., predmet C-292/97 Karlsson [2000.] ECR 2737)”. U skladu s načelom jednakosti, ne samo da u usporedivim situacijama treba postupati jednako, nego i u različitim situacijama treba postupati različito, osim ako postoji razlog da se u njima postupa jednako. Vidjeti u tom smislu presudu od 14. rujna 2010., Akzo Nobel Chemicals i Akcros Chemicals/Komisija i dr. (C-550/07 P, EU:C:2010:512, t. 55.).

[34] Vidjeti u tom smislu presudu Sky Italia, t. 20. i 21.

3. Treće pitanje – ograničenja usklađenog tumačenja

89. Treće pitanje suda koji je uputio zahtjev temelji se na pretpostavki, koju je poduprla većina članova vijeća suda koji je uputio zahtjev, prema kojoj se u postojećem grčkom pravu internetskim informativnim portalima koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge ne nalaže opća obveza poštovanja ljudskog dostojanstva. Stoga u grčkom pravu, kako ga tumači većina, ne bi postojala pravna osnova za izricanje spornih sankcija [35].

90. Trećim pitanjem sud koji je uputio zahtjev pita je li dužan tumačiti nacionalno pravo na način da se njime zabrana povrede ljudskog dostojanstva nalaže i internetskim informativnim portalima koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge, čak i ako bi to dovelo do izricanja sankcija.

91. Postoji opširna sudska praksa koja potvrđuje da se direktivama samima po sebi ne mogu nalagati obveze pojedincima [36]. To se može dogoditi samo prenošenjem direktiva u nacionalno pravo. Stoga se samom Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama ne može naložiti obveza Makeleiu i Zougli da ne povrijede ljudsko dostojanstvo.

92. Kad se direktiva u nacionalno pravo ne prenese pravilno ili potpuno, nacionalni sudovi imaju obvezu tumačenjem uskladiti nacionalno pravo s tom direktivom, kao što je to Sud prvotno objasnio u presudi Von Colson i Kamman [37]. Nacionalni sud dužan je učiniti „sve što je u njegovoj nadležnosti" kako bi primijenio direktivu u konkretnom slučaju [38]. Čak bi mogao biti obvezan izmijeniti svoju ustaljenu sudsku praksu, ako se ona temelji na tumačenju nacionalnog prava koje nije u skladu s ciljevima direktive [39].

93. Stoga je svrha usklađenog tumačenja u konkretnom slučaju postići rezultat koji bi se postigao da je direktiva pravilno provedena [40].

94. U ovim predmetima, traženi rezultat je nalaganje obveze Makeleiu i Zougli da ne povrijede ljudsko dostojanstvo u audiovizualnim programima koje stavljaju na raspolaganje javnosti.

95. Međutim, takvo tumačenje nacionalnog prava u ovim predmetima stvorilo bi kvazikaznenu odgovornost jer bi omogućilo izricanje prekršajnih sankcija za povredu tako tumačenih obveza.

35 Komisija je iznijela dvojbe u pogledu dopuštenosti tog (i drugog) pitanja. Komisija smatra da sud koji je uputio zahtjev to pitanje temelji na *prima facie* pogrešnoj pretpostavki prema kojoj prenošenje Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama u nacionalno pravo ne uključuje pružatelje usluga internetskog emitiranja koji nisu i konvencionalne televizijske postaje. Međutim, Sud u prethodnom postupku nema mogućnost utvrditi značenje nacionalnog prava. Sud koji je uputio zahtjev jasno je objasnio da se suci u vijeću pred kojim se vodi postupak ne slažu o tumačenju nacionalnog prava, ali da većina zauzima stajalište na kojem se temelji to pitanje. Sud bi stoga trebao odgovoriti na to pitanje pod pretpostavkom da njegovo značenje odgovara onomu što je sud koji je uputio zahtjev naveo u odlukama kojima se upućuju zahtjevi za prethodnu odluku.

36 Ta je sudska praksa započela presudom od 26. veljače 1986., Marshall (152/84, EU:C:1986:84, t. 48.). Za noviju potvrdu te sudske prakse vidjeti presude od 7. kolovoza 2018., Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, t. 42. i 43.), i od 18. siječnja 2022., Thelen Technopark Berlin (C-261/20, EU:C:2022:33, t. 32.).

37 Vidjeti u tom smislu presudu od 10. travnja 1984., von Colson i Kamann (14/83, EU:C:1984:153).

38 Vidjeti u tom smislu presudu od 5. listopada 2004., Pfeiffer i dr. (C-397/01 do C-403/01, EU:C:2004:584, t. 118.).

39 Presuda od 19. travnja 2016., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, t. 33.)

40 Vidjeti u tom smislu presudu od 5. listopada 2004., Pfeiffer i dr. (C-397/01 do C-403/01, EU:C:2004:584, t. 119.).

96. Vrlo brzo nakon što je uspostavio obvezu usklađenog tumačenja, Sud je jasno dao do znanja i da ta obveza ima ograničenja [41]. Jedno bi se ograničenje doseglo kada bi usklađeno tumačenje dovelo do određivanja ili povećanja kaznene odgovornosti onih koji postupaju tako da povređuju njezine odredbe [42].

97. To je ograničenje odraz načela zakonitosti koje se izražava u maksimi *nullum crimen, nulla poena sine lege*. To je načelo konkretizirano u članku 49. Povelje i članku 7. EKLJP-a.

98. Ukratko, načelo zakonitosti znači da se osoba ne može smatrati kazneno ili kvazikazneno [43] odgovornom za djelo koje u trenutku njegova počinjenja nije bilo *zakonom* zabranjeno.

99. Budući da se usklađeno tumačenje utvrđuje nakon što je počinjeno kažnjivo djelo, moglo bi se shvatiti da se njime utvrđuje kaznena odgovornost *post festum* [44].

100. U ovim predmetima, čini se da većina članova Symvoulia tis Epikrateias (Državno vijeće), kao i tužitelji iz glavnog postupka, polaze od pretpostavke da načelo zakonitosti uvijek zahtijeva da se u primjenjivoj zakonskoj odredbi izričito uputi na sve subjekte na koje se ona odnosi. Budući da u grčkom pravu ne postoji takvo upućivanje, jer u njemu nisu izričito navedeni internetski informativni portali, trebalo bi zaključiti da tužitelji nisu znali da se zabrana emitiranja programa kojima se povređuje ljudsko dostojanstvo odnosi i na njih. Stoga bi se dosegnulo ograničenje usklađenog tumačenja.

101. Međutim, za ispunjavanje zahtjeva načela zakonitosti sudskom praksom Suda ili ESLJP-a ne zahtijeva se izričito navođenje u zakonodavstvu. Ključno je da je osoba o kojoj je riječ mogla predvidjeti da se zabrana odnosi i na njezinu djelatnost.

102. Stoga je ESLJP objasnio da „[k]ad je riječ o ‚pravu', članak 7. odnosi se na isti koncept koji se navodi na drugim mjestima u EKLJP-u kad se koristi taj pojam, uzimajući u obzir da taj koncept uključuje pisano pravo i sudsku praksu i podrazumijeva primjenu kvalitativnih zahtjeva, uključujući zahtjeve dostupnosti i predvidljivosti" [45].

[41] Tako je u presudi od 13. studenoga 1990., Marleasing (C-106/89, EU:C:1990:395, t. 8.), Sud naveo da je nacionalni sud dužan pronaći rješenje tumačenjem „koliko je to moguće". Još od presude od 16. lipnja 2005., Pupino (C-105/03, EU:C:2005:386), ograničenje usklađenog tumačenja izražava se konceptom *contra legem* (*Ibidem*, t. 47. i, novije, presuda od 25. siječnja 2024., Sofijski gradski sad (C-722/22, EU:C:2024:80, t. 24. i navedena sudska praksa)).

[42] Vidjeti u tom smislu presudu od 8. listopada 1987., Kolpinghuis Nijmegen (80/86, EU:C:1987:431, t. 13.). Vidjeti i presude od 3. svibnja 2005., Berlusconi i dr. (C-387/02, C-391/02 i C-403/02, EU:C:2005:270, t. 74.), i od 20. prosinca 2017., Vaditrans (C-102/16, EU:C:2017:1012, t. 56. i navedena sudska praksa).

[43] Sud je već utvrdio da se načelo zakonitosti, koje je obično relevantno u području kaznenog prava, primjenjuje i na prekršajne sankcije. Vidjeti u tom smislu presude od 28. listopada 2010., SGS Belgium i dr. (C-367/09, EU:C:2010:648, t. 39. i 61.) i od 24. ožujka 2021., Prefettura Ufficio territoriale del governo di Firenze (C-870/19 i C-871/19, EU:C:2021:233, t. 49. i 50.). Kao što je to tvrdila nezavisna odvjetnica J. Kokott, doista ništa ne sprečava da se sadržaj načela zakonitosti kaznenih djela i sankcija primjenjuje kao smjernica za prekršajne sankcije (vidjeti njezino mišljenje u predmetu SGS Belgium i dr., C-367/09, EU:C:2010:440, t. 37.).

[44] U takvoj izjavi postoji određeni paradoks. Naime, sudskim tumačenjem ne stvara se novo pravo, nego se samo utvrđuje značenje tog prava od trenutka njegova nastanka. Stoga je moguće tvrditi i da je zakonska obveza o kojoj je riječ postojala u trenutku počinjenja kažnjivog djela. Međutim, još jedan važan element je i subjektivni element, odnosno da su osobe, na koje se primjenjuju pravna pravila, mogle dovoljno jasno znati koja su im prava i obveze propisani na temelju dostupnog zakonodavstva. Stoga bi kreativno sudsko tumačenje doista moglo biti povezano sa stvaranjem prava.

[45] Presuda ESLJP-a od 22. lipnja 2000., Coëme i drugi protiv Belgije, (CE:ECHR:2000:0622JUD003249296, t. 145. i navedena sudska praksa)

103. Sud se oslonio na sudsku praksu ESLJP-a te je pritom smatrao i da je zahtjev da se kazneno djelo i sankcija jasno navedu u zakonu „ispunjen ako osoba o kojoj je riječ može, na temelju teksta relevantne odredbe i s pomoću tumačenja sudova, znati za koja je djela i propuste kazneno odgovorna” [46].

104. Načelo da kaznena djela i kazne moraju biti utvrđeni zakonom ne može se stoga tumačiti kao da se njime isključuje postupno pojašnjavanje pravila o kaznenoj odgovornosti sudskim tumačenjem od slučaja do slučaja, pod uvjetom da je rezultat razumno predvidljiv u trenutku počinjenja povrede, posebice s obzirom na tumačenje odredbe u sudskoj praksi u vrijeme nastanka činjenica [47].

105. Ukratko, srž načela zakonitosti jest zahtjev da je kažnjena osoba znala ili nije mogla ne znati da je njezino djelo zabranjeno.

106. Kao što je to Sud dodatno objasnio, doseg pojma predvidljivosti u velikoj mjeri ovisi o sadržaju teksta o kojem je riječ, području na koje se odnosi i broju i svojstvu njegovih adresata. Predvidljivosti zakona ne protivi se to da dotična osoba mora pribjeći stručnom savjetovanju kako bi ocijenila, u stupnju koji je razuman u okolnostima predmeta o kojem je riječ, posljedice koje mogu proizići iz određenog akta. Tako je posebice u slučaju profesionalaca koji su navikli na primjenu velikog opreza u izvršavanju svojeg zanimanja. Stoga se od njih može očekivati da ulože posebnu brigu pri ocjeni s njim povezanih rizika [48].

107. Stoga, u ovim predmetima, sud koji je uputio zahtjev u načelu ne može kazniti tužitelje zbog povrede ljudskog dostojanstva na temelju usklađenog tumačenja nacionalnog prava. To vrijedi osim ako sud koji je uputio zahtjev ne smatra da su ti tužitelji na temelju grčkog prava koje je postojalo u relevantnom trenutku, iako se u okviru tog prava nije izričito upućivalo na internetske informativne portale koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge, mogli predvidjeti da se zabrana emitiranja programâ zabranjenog sadržaja odnosi i na njih [49].

108. Na sudu koji je uputio zahtjev je da utvrdi jesu li tužitelji iz glavnog postupka u trenutku kada su emitirali sporne programe mogli predvidjeti da se zabrana povrede ljudskog dostojanstva i kazna za njezinu povredu odnose i na njihovu djelatnost, iako su oni internetski informativni

[46] Presuda od 3. svibnja 2007., Advocaten voor de Wereld (C-303/05, EU:C:2007:261, t. 50.). Vidjeti i presudu od 24. ožujka 2021., Prefettura Ufficio territoriale del governo di Firenze (C-870/19 i C-871/19, EU:C:2021:233, t. 49.).

[47] Presude od 22. listopada 2015., AC-Treuhand/Komisija (C-194/14 P, EU:C:2015:717, t. 41.), i od 27. lipnja 2024., Mylan Laboratories i Mylan/Komisija (C-197/19 P, EU:C:2024:550, t. 156. i navedena sudska praksa)

[48] Presude od 5. svibnja 2022., BV (C-570/20, EU:C:2022:348, t. 43.), i od 27. lipnja 2024., Mylan Laboratories i Mylan/Komisija (C-197/19 P, EU:C:2024:550, t. 157. i navedena sudska praksa)

[49] Podsjećam na to da je u ovim predmetima ESR izrekao četiri novčane kazne. Kad je riječ o društvu Makeleio, prva novčana kazna izrečena je zbog poticanja na nasilje ili mržnju prema osobama zbog njihove seksualne orijentacije. Ta novčana kazna nije sporna jer se temeljila na jasnoj zabrani utvrđenoj u Zakonu br. 4779/2021, kojim se prenosi Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama, u kojem su se predviđale sankcije na temelju ranijih zakona. Međutim, druga novčana kazna izrečena Makeleiou kao i obje novčane kazne izrečene Zougli, temeljile su se na ranijim propisima kojima se nisu izričito nalagale nikakve obveze pružateljima internetskih usluga takve vrste. Zbog toga je većina članova suda koji je uputio zahtjev smatrala da je spornim novčanim kaznama povrijeđeno načelo zakonitosti.

portali koji emitiraju i audiovizualne medijske usluge [50]. Ako su morali biti svjesni takve zabrane, tada potvrđivanje te obveze pojašnjenjem tumačenja grčkih pravila ne doseže nužno ograničenje usklađenog tumačenja koje se nalaže načelom zakonitosti.

4. Četvrto i peto pitanje

109. Četvrto i peto pitanje upućeni su pod uvjetom da Sud na prvo pitanje odgovori niječno, odnosno da Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama ne zahtijeva uvođenje opće zabrane programa kojima se povređuje ljudsko dostojanstvo i zabrane programa loše kvalitete.

110. Budući da sam predložila Sudu da na to pitanje odgovori potvrdno, nije potrebno odgovoriti na četvrto i peto pitanje.

111. Naime, prema mojem mišljenju, Sud bi u odgovoru na prvo pitanje trebao objasniti da se Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama ne regulira kvaliteta emitiranih programâ i stoga ne zabranjuju programi loše kvalitete. Međutim, uzimajući u obzir da je sud koji je uputio zahtjev objasnio da se u dijelu (b) prvog pitanja, koje se odnosi na sadržaj programa loše kvalitete, razmatraju programi iste vrste kao što su oni o kojima je riječ u ovom predmetu, on u biti postavlja isto pitanje kao u dijelu (a) tog pitanja, koje se odnosi na povredu ljudskog dostojanstva. U ovom slučaju, sud koji je uputio zahtjev stoga se ne bavi pitanjem zabrane loše kvalitete programâ u skladu s nacionalnim zakonodavstvom, koje je šire od zabrane povrede ljudskog dostojanstva.

112. Zbog tih razloga smatram da nije potrebno odgovoriti na četvrto i peto pitanje.

IV. Zaključak

113. S obzirom na prethodno navedeno, predlažem Sudu da na pitanja koja je uputio Symvoulio tis Epikrateias (Državno vijeće, Grčka) odgovori na sljedeći način:

1. Područje primjene članka 6. stavka 1. Direktive 2010/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 10. ožujka 2010. o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružaju audiovizualnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama), kako je izmijenjena Direktivom (EU) 2018/1808 Europskog parlamenta i Vijeća od 14. studenoga 2018., u vezi s ciljevima te direktive,

   treba tumačiti na način da uključuje opću zabranu programa kojima se povređuje ljudsko dostojanstvo.

   Direktivom o audiovizualnim medijskim uslugama ne uređuje se sadržaj programâ osim takve zabrane povrede ljudskog dostojanstva i drugih uvjeta koji su propisani u područjima koja se usklađuju tom direktivom.

2. S obzirom na odgovor na prvo pitanje, nije potrebno da Sud odgovori na drugo pitanje.

[50] U potporu takvom zaključku, Komisija ističe da su tužitelji morali biti svjesni da se etičkim kodeksom novinarskih emisija, koji je donesen u Predsjedničkoj uredbi br. 77/2003, zabranjuje sadržaj kojim se povređuje ljudsko dostojanstvo, kao i emitiranje sadržaja loše kvalitete. Čak i ako taj kodeks nije obvezujući pravni instrument, može ga se uzeti u obzir prilikom ocjenjivanja predvidljivosti pravnih obveza. Naime, u sudskoj se praksi ESLJP-a upućuje na to da takvi akti mogu biti važni za ocjenjivanje toga je li obveza bila „propisana zakonom" u smislu članka 7. EKLJP-a. U presudi ESLJP-a od 6. travnja 2010., Flinkkilä i drugi protiv Finske (CE:ECHR:2010:0406JUD002557604, t. 63. do 68.), taj je sud odlučio da su, iako zakonodavstvo nije bilo precizno, Smjernicama za novinare i praksom Vijeća za masovne medije predviđena još stroža pravila od samog kaznenog prava. Zbog toga je ESLJP odlučio da je obveza u tom slučaju bila „propisana zakonom" te da je kazna u skladu s načelom zakonitosti.

3. Načelom zakonitosti, propisanim člankom 49. stavkom 1. prvom rečenicom Povelje Europske unije o temeljnim pravima, sprečava se da sud koji je uputio zahtjev izrekne osobi kaznu zbog povrede ljudskog dostojanstva na temelju usklađenog tumačenja nacionalnog prava, osim ako je ta osoba na temelju grčkog prava koje je postojalo u relevantnom trenutku mogla predvidjeti da se zabrana emitiranja programâ sadržaja kojim se povređuje ljudsko dostojanstvo odnosi i na njih, iako se internetski informativni portali koji emitiraju i audiovizualne usluge u tom pravu nisu izričito navodili.

   Na sudu koji je uputio zahtjev je da utvrdi jesu li tužitelji iz glavnog postupka u trenutku kada su emitirali sporne programe mogli predvidjeti da se zabrana povrede ljudskog dostojanstva i kazna za njezinu povredu odnose i na njihovu djelatnost. Ako su morali biti svjesni takve zabrane, tada potvrđivanje te obveze pojašnjenjem tumačenja grčkih pravila ne doseže nužno ograničenje usklađenog tumačenja koje se nalaže načelom zakonitosti.

4. Nije potrebno odgovoriti na četvrto i peto pitanje.